

УДК 340.1

Віконський Василь Васильович,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
ПВНЗ Університету Короля Данила

ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

В статті досліджуються підходи до функцій права, що мають безперервність і характеризують конкретну роль права з регламентації відповідних сфер соціального життя, а також способи організації правом цього життя. В той же час право чинить дію на особистість і її потреби, саме по собі, що не завжди призводить до виникнення суспільного резонансу. Право впливає і на світогляд, ціннісну систему особистості, коло її потреб та інтересів. У дослідженні аналізується підвищення інтересу до питань функцій права, їх класифікації, до правової ідеології і її впливу на суспільне життя.

Ключові слова: функція права, зміст правових функцій, правова дія, динаміка правових функцій, диференціація правових функцій, реалізація функцій права.

Постановка проблеми. Сучасний досвід глобального політичного й правового розвитку переконливо свідчить про істотне зростання ідеології загалом і правової ідеології у її функціональному вимірі зокрема у взаємовідносинах між країнами, державами, правовими системами. Ускладнення відносин між державами, які належать до різних типів правових систем, спричинено з-поміж іншого відмінними ідеологічними стратегіями політико-правового розвитку в умовах глобалізації, прагненням за будь-яку ціну зберегти наявні політичні режими, власну ідентичність і самобутність, створити певні бар'єри для проникнення глобальних ліберальних цінностей, міжнародних правових стандартів.

Функції виражають суть явища – те головне, основне, визначальне, що обумовлює його специфіку, його природу, робить його «самим собою». Відтак, вивчення функцій явища є вивченням самого явища. Воно дозволяє глибше проникнути в суть процесу, що вивчається, розібратися в його природі, висвітлити ті його динамічні характеристики, які приховані від дослідника, що розглядає явище в статисті [2, с. 82].

Сучасний етап пізнання функцій права означає не лише природний перегляд багатьох старих концепцій, але і становлення і розвиток нових підходів, що відповідають сучасним завданням юридичної науки і практики в Україні, де система правовідносин перебуває у процесі динамічного розвитку. На наш погляд, ці підходи пов'язані з посиленням уваги до ціннісних, мотивувальних моментів в правовій дії, в акцентуванні духовної, ідеологічної, світоглядної, загальнокультурної дії права у вітчизняному теоретично-правовому дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти теоретично-правових підходів до проблеми поліфункціональності сучасного українського права висвітлені в працях Абрамова А. І. [1, 2, 3], Байтіна М. І [5], Радько Т. Н. [11, 12], Ковальського В. С. [7, 8], Скакун О.Ф. [13] та інших. Узагальнюючі праці з постульованої даної проблематики відсутні, що зумовлює актуальність представленої розвідки.

Метою статті є окреслити теоретично-правові підходи в сучасній науці поліфункціональності сучасного українського права.

Відповідно до мети, ставимо перед собою розв'язання таких завдань:

- висвітлити підходи до визначення функції права;
- проаналізувати поняття «функцій права»;
- розкрити особливості поліфункціональності права в сучасному українському суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш розповсюдженим є підхід, відповідно до якого функціями права є «основні напрями впливу права на суспільні відносини» (С. Алексєєв, В. Лазарєв, О. Скакун та інші) [4, с. 191; 10, с. 124; 13, с. 225]. Основні аргументи на користь цієї позиції зводяться до того, що у функціях права відображається його активна роль, саме напрями

правового впливу виражають роль права в суспільному житті та регулюванні відносин у суспільстві. Метою такого впливу є впорядкування суспільних відносин. Сутність права визначає напрями його впливу, в яких набувають свого розкриття його соціальне призначення і природа.

Прихильники другого підходу розуміють під досліджуваним поняттям «соціальну роль права» (В. Ковальський та інші) [8, с. 3]. Вихідним положенням цієї наукової позиції є розуміння, відповідно до якого функції права визначаються його призначенням у різних сферах життя суспільства.

Існує також третій підхід, згідно з яким пропонується розуміти функції права, об'єднавши точки зору обох вказаних вище підходів, а саме як соціальне призначення права, а також напрями правового впливу на суспільні відносини (М. Байтін, Т. Радько, В. Синюков та інші) [5, с. 168; 12, с. 227]. Прихильниками даної точки зору звертається увага на недоцільність протиставляти або ототожнювати напрями правового впливу соціальному призначенню права у зв'язку з їх постійним взаємозв'язком. На цій підставі функції права визначають як «правову характеристику соціокультурної реальності суспільства та окремих його компонентів», обґрунтовуючи дану позицію динамікою права в результаті взаємодії із зовнішніми процесами менталітету суспільства [15, с. 155].

Функціональні характеристики права, що відображають його в динаміці, є базовими для досягнення високого рівня правосвідомості громадян, вони спрямовують дію права, роблячи її не хаотичною, а цілеспрямованою, сконцентрованою на певних напрямках. Динамізм соціального і культурного життя тягне не лише зміну самих цих напрямів, але і зміну їх значущості і співвідношення. Відповідно, змінюється значення і спрямованість різноманітних функцій права, у першу чергу ідеологічної.

Перейдемо до аналізу поняття власне функцій права. Слово «функція» походить від латинського *functio* – виконання, компетенція. У юридичній літературі це слово нерідко вживається в різних сенсах: «завдання права», «роль права» і «призначення права», хоча вживання в подібних сенсах даного терміну вважаємо не зовсім точним. «Завдання права» – ця вказівка на кінцеву або таку, що стоїть на певному етапі мету права, досягнення якої повинне вирішуватися ним самостійно, або здійсненню якої воно повинне всіляко сприяти. Поняття «завдання права», на думку цілого ряду дослідників, ідентичне поняттю «призначення права» у вузькому сенсі. Завдання права – це зовнішній (визначальний) по відношенню до функції права чинник, відповідно до якого здійснюється її реалізація. Термін «роль права» говорить швидше про значення права в житті суспільства, держави взагалі, або на певному етапі їх розвитку. Відповідаючи на питання, яка була (чи буде) роль права на том або іншому етапі розвитку суспільства, або в рішенні тих або інших завдань, неминуче доведеться звертатися до з'ясування здійснюваних правом функцій, які якраз і характеризують соціальне значення права [12, с. 17]. Можна стверджувати, що для виконання своєї ролі на певному історичному етапі право виконує ряд функцій.

У цьому контексті відразу необхідно наголосити, що функція права – поняття ключове для усієї характеристики дії права, бо воно якраз і характеризує основні напрями правової дії. Головне призначення функцій права полягає в опосередкуванні зв'язків між правом і об'єктами його дії – поведінкою людей і їх об'єднань, громадськими відносинами, свідомістю, потребами й інтересами, світоглядом, тощо.

Відтак, на слушну думку дослідника А. Абрамова, функції внутрішньо властиві праву, це внутрішня рушійна сила права. Вони як би «розчинені» у праві і при необхідності у будь-який момент готові до своєї реалізації, зокрема, до того, щоб виконати завдання, що стоять перед правом. Словом, функції права – це внутрішній потенціал права, його енергія. Це те, що робить право «живим», примушує ефективно імплементуватись [2, с. 74].

Функції права служать своєрідною зв'язковою ланкою між матеріальним світом (об'єктивною реальністю) та правом, яке, у свою чергу, покликане впорядковувати матеріальний світ згідно з потребами суспільного розвитку [1, с. 23].

Оскільки відбуваються зміни в рольовому призначенні права, вивчення функцій права простежується по всіх напрямках сучасної юриспруденції. Поглиблений аналіз функцій права та розгляд їх як цілісності дає можливість заглянути в глибини правового буття.

Функції права покликані закріпити і забезпечити існування держави, врегулювати правом відповідні відносини, забезпечити досягнення поставлених цілей, установити правовий порядок у конкретній сфері діяльності, сформувавши правову свідомість, правове життя суспільства, захистити права і законні інтереси фізичних і юридичних осіб. Функції права є каталізатором демократичних відносин у сучасному суспільстві.

О.Наливайко вважає, що сутність будь-якого явища визначається в процесі характеристики його функцій. Саме вони є тією основою, що забезпечує аналіз своєрідних ознак певного явища, його взаємодію з іншими категоріями та місце в системі понять. Цінність категорії «функція» виявляється як у характеристиці реальних дій суб'єктів правового регулювання, так і в з'ясуванні залежності між нормами права, правовідносинами, юридичними актами в певному соціальному контексті. У результаті складається уявлення про функціонування права, його взаємодію та вплив на різноманітні соціальні явища [9, с. 13].

Можна стверджувати, що функції права визначають стабільний, безперервний вплив на різні об'єкти, відносини, цінності, які характерні для системи права. Тому особливості таких функцій права, як регулятивна, охоронна, виховна, а також інформаційна, визначаються залежно від особливостей існування системи права, його соціального призначення. Невипадково відзначається зв'язок системи права і системи функцій права, перша з яких є стабільним фактором, а друга – динамічним утворенням [7, с. 4].

Розглядаючи поняття «функціонування права», зазначимо, що воно відображає дію права в соціальному контексті. Дати функціональну характеристику права означає розкрити способи його впливу на суспільство. Функціонування права виражає дію права в конкретних умовах, тоді як функція права є поняттям, що відображає справжнє і майбутнє в праві. Функціонування права – це питання, яке безпосередньо пов'язано з проблематикою функцій права, бо розгляд системи функцій права – це, по суті, характеристика функціонування права. У той самий час поняття «функціонування права» означає дію права як елементу соціальної системи поряд з іншими соціальними регуляторами, і функціонування права – це реалізація його функцій у суспільних відносинах [7, с. 8].

У процесі функціонування права відбувається безперервна постійна взаємодія мети та завдань права і його функцій, що обумовлено тісним зв'язком між цими явищами [1, с. 10-11].

Звідси випливає, що сучасна вітчизняна система функцій права є складною, багатоаспектною, багаторівневою, ієрархічно структурованою. У соціальному середовищі функції права існують не ізольовано одна від одної, а тісно взаємодіють між собою, з державою і суспільною свідомістю. Власне тому жодна з них не може бути досліджена досить глибоко і вичерпно без з'ясування її взаємодії з іншими функціями, тобто без того, щоб вивчити її в системі функцій, а також в контексті соціального життя в цілому, функціонування суспільства в цілому і його інститутів зокрема.

На думку Т. Радька і В.А. Толстика, по відношенню до суспільства як до системи система функцій права є підсистемою, в той же час по відношенню до специфічних особливостей права і особливостей дії права на громадські стосунки функції у своїй сукупності виступають як система (точніше, представляють систему) [12, с. 37-38].

Беручи до уваги зростання ролі в сучасних умовах суспільного розвитку ідеологічної і виховної функцій права, цілком доречним видається трактування функцій права як основних напрямів правового впливу не лише на громадські відносини, але і на свідомість і світогляд людей, їх потреби й інтереси.

Інший основний підхід до поняття функцій права, як було зазначено вище, полягає в тому, що функції права є реалізацією його соціального призначення. В. Філімонов вказує, що функції права – це соціальна роль, яку воно виконує в організації (впорядкуванні) суспільних відносин, що визначається спрямованістю і методом їх правового регулювання [16, с.50].

У цьому контексті відзначимо, що саме поняття суті права є неоднозначним. Ми можемо виділяти як мінімум спеціальну і загальносоціальну суть права. Суть права бачиться одними авторами як справедливість, іншими як рівність, третіми як порядок і так далі. У цьому плані стає розмитим і саме поняття функцій права.

Здійснення функцій права, ефективне або неефективне, є важливим моментом сигналізації при здійсненні державної політики. Ефективність тієї або іншої функції права чинить інформаційну дію на правотворчі органи, покликані забезпечувати належну дієвість права, і примушує вживати відповідних заходів для розвитку ефективних шляхів і методів правового впливу.

Функції права іманентно випливають із надбудовної сутності права, його місця як соціально-політичного, нормативного та об'єднуючого фактора суспільства, держави, суспільних спільнот. Функції права мають ціннісно орієнтований, інформативний та владний напрями дії, включають різні, іноді протилежні механізми регулювання (демократичні, примусові, дозвільні, заборонні, установчі), закріплення, захисту певних соціальних та правових відносин. Функції права впорядковують суспільні відносини, правові ролі; забезпечують позитивну динаміку розвитку правового життя та правових реалій, соціального та економічного життя. Функції права визначають стабільний безперервний скоординований вплив на різні об'єкти, відносини, цінності, що є характерним для системи права та владного впливу держави. Представники харківської школи теорії держави та права зазначають також те, що функції права становлять єдину цілісну систему, вивчення та аналіз якої дає можливість глибше зрозуміти значення і зміст кожної конкретної функції права, їх взаємозв'язок та взаємовплив [6, с. 155].

Реалізація функцій права передбачає виконання певних завдань, поєднання методів здійснення державної діяльності, зокрема правотворчості, державного управління, державного контролю, правосуддя, правоохоронної діяльності. Ці методи характеризуються пов'язаністю з правом, його принципами, певними презумпціями, режимами, статусами, фікціями, що розкривають системну взаємодію та системний взаємозв'язок між правовими явищами, між державою і правом.

Самі по собі правомірні вчинки характеризують реалізацію норм права. Але поведінка людини, що діє в суворій відповідності до встановлених норм, часто не призводить до тих наслідків, на які розраховував законодавець при виданні правового акта. Причини цього можуть бути різні: недосконалість нормативно-правових актів (неточність формулювань, відсутність чіткості і ясності правових норм, нерідко відверта двозначність окремих правових положень), невірний вибір правових засобів при регулюванні тих чи інших відносин (помилки правотворця) і тощо.

У контексті реалізації функцій права, слід зазначити, що ця проблема не так глибоко досліджена. Очевидно це пов'язано з тим, що реалізація функцій права ототожнюється із здійсненням (реалізацією) права. Ці явища, безперечно, мають багато спільного, проте, вважаємо слушною думку А.Абрамова що вони не ідентичні у всіх відносинах [3, с. 180]. Основна відмінність впливає з принципової різниці категорій, в єдності з якими використовується термін «реалізація» – право, правова норма та функції права.

На думку О. Скакун функції права являють собою основні напрями впливу права на суспільні відносини та поведінку особи з метою їх упорядкування, охорони і захисту. Дослідниця також виділяє ознаки функцій права: виражають універсальні ознаки права, його соціальне призначення в різних сферах суспільного життя; відображають напрями активного впливу права на суспільні відносини; характеризуються безперервністю і тривалістю дії та водночас гнучкістю змісту відповідно до мінливості суспільних відносин; мають на меті упорядкування суспільних відносин у повній відповідності з задумом нормотворця (законодавця) і очікуваннями адресатів правових норм; діють у єдиній цілісній системі на кожному етапі розвитку суспільства і вважаються реалізованими лише тоді, коли повністю вирішені усі завдання і досягнуті результати правового регулювання; кожна з них використовує відповідний їй арсенал правових способів (дозволів, зобов'язань, заборон, заохочень, покарань тощо) [13].

Функції права не слід ототожнювати з його завданнями. Основна відмінність завдань і функцій права полягає в тому, що завдання є деякими зовнішніми по відношенню до права явищами і виступають орієнтирами правового регулювання, визначають напрями дії права на громадські стосунки. Без функцій не може вирішуватися жодне із завдань, що стоять перед правом. Функція – ця дія, спрямована на рішення завдань, що стоять перед правом. Тому можна сказати, що завдання «викликають» і відповідні функції. Проте їх співвідношення не таке однозначне. Річ у тому, що сама по собі завдання не є першоосною функції. Вона витікає з економічних, політичних, соціальних потреб суспільства, визначається закономірностями розвитку держави і права, особливостями

соціально-економічних умов окремих етапів розвитку суспільства, держави (і відповідно права), історичною обстановкою, співвідношенням політичних сил, національними чинниками і так далі. Співвідношення функцій права і його завдань полягає в тому, що, по-перше, завдання обумовлюють здійснення функцій, по-друге, значною мірою визначають їх зміст, по-третє, найістотнішим чином впливають на форми і методи їх реалізації, зумовлюють конкретні шляхи правової дії [12, с. 32-33]. Право існує і функціонує лише постільки, поскільки перед ним поставлені відповідні соціальні цілі і завдання, які безперервно вимагають свого дозволу. Не будь їх, необхідність в існуванні права і, відповідно, в його функціонуванні, відпаде.

У літературі вказують на ряд ознак, що характеризують функцію права як визначуваний соціальним призначенням напрям правової дії на громадські стосунки. По-перше, функція права витікає з його суті і визначається призначенням права в суспільстві. Функція – це «світіння» суті права в суспільних відносинах. В той же час, будучи проявом іманентних властивостей суті, функції не зводяться до них і не є простою їх «проекцією».

По-друге, функція права – цей такий напрям його дії на громадські стосунки, потреба в здійсненні якого породжує необхідність існування права як соціального явища. У цьому сенсі можна сказати, що функція характеризує напрям безумовної, необхідної дії права, тобто такого, без якого суспільство на цьому етапі розвитку обійтися не може.

По-третє, функція виражає найбільш суттєві, головні риси права і спрямована на здійснення корінних завдань, що стоять перед правом на цьому етапі його розвитку.

По-четверте, функція права представляє напрям його активної дії, упорядковуючої певний вид суспільних стосунків. Тому однією з найважливіших ознак функції права є її динамізм. Але динамізм функції не означає відсутності в ній стабільності, постійності, стійкості.

По-п'яте, постійність як необхідна ознака функції характеризує безперервність, тривалість дії цієї функції. Про постійний характер функції права можна говорити в тому сенсі, що вона постійно властива праву на певному етапі його розвитку. Але це не означає, що незмінним залишається механізм і форми її здійснення, які змінюються і розвиваються відповідно до потреб практики [12, с. 31-32.]

Висновки. В останні десятиліття питання, що стосуються поняття, ролі та класифікації функцій права, широко обговорюються у фундаментальній та галузевій юриспруденції. Це пов'язано з тим, що функції права перебувають у постійному русі, розвитку, їх номенклатура змінюється. Функції права не тільки змінюються, але і відбувається формування нових функцій. Вони відображають істотні риси права і визначають напрями його впливу на свідомість і волю людей, на їхню поведінку.

Відтак, слід зазначити, що функції права, на відміну від права не є самостійними, оскільки це завжди похідні від права феномени. Функції будь-якого предмета (явища) обумовлені єдиним фактом – певним предметом або явищем. Інші факти об'єктивної реальності можуть мати відношення до функцій того чи іншого явища лише настільки, наскільки вони мають відношення до самого цього явища.

Список використаних джерел

1. Абрамов А. И. Проблемы реализации регулятивной функции права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теория и история права и государства; история правовых учений / А. И. Абрамов. – Н. Новгород, 2005. – 26 с.
2. Абрамов А.И. Понятие функции права // Журнал российского права. – 2006. – № 2. С 82-91.
3. Абрамов, А.И. Понятие реализации функций права: Соотношение понятий «реализация права» и «реализация функций права» /А.И. Абрамов. // Правоведение. – 2006. – № 3. – С. 179-189.
4. Алексеев С. С. Общая теория права: в 2-х т. Т. I. / С. С. Алексеев. – М.: Юридическая литература, 1981. – 361 с.
5. Байтин М. И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков) / М. И. Байтин. – 2-е изд. доп. -М.: ООО ИД «Право и государство», 2005. – 544 с.
6. Загальна теорія держави і права / за ред. О.М. Цвіка, О.В. Петришина. – К.: Наукова думка, 2015, – 213с.

7. Ковальський В. С. Система і види функцій права / В. С. Ковальський // Теорія і практика інтелектуальної власності : наук.-практ. журн. – 2009. – № 3(47). – С 3-11.
8. Ковальський В. Функції права: поняття, джерела, динаміка / В. Ковальський // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2009. -№2.-С. 3-10.
9. Наливайко О. І. Функції права: поняття, класифікація, генезис / О. І. Наливайко // Часопис Київ, ун-ту права. -2004. -№ 3. – С. 13-18.
10. Общая теория государства и права: учебник / ред. В. В. Лазарев. – М.: Юристъ, 1996. – 465 с.
11. Радько Т. Н. Теория государства и права: учебник для вузов / Т. Н. Радько. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004. – 576 с.
12. Радько Т.Н., Толстик В.А. Функции права. Нижний Новгород, 1995.- С. 37-38.]
13. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
14. Теория государства и права. – Х.: Консум, 2000. – 704 с.
15. Теория государства и права: курс лекций / ред. Н. И. Матузов и А. В. Малько. – М.: Юристъ, 1997. – 672 с.
16. Филимонов В.Д. Охранительная функция уголовного права. – СПб., 2003. – С.50.

Виконский В. В. Теоретико-правовой анализ полифункциональности современного украинского права

В статье исследуются подходы к функциям права, которые имеют непрерывность и характеризуют конкретную роль права по регламентации соответствующих областей социальной жизни, а также способы организации правом этой жизни. В то же время право воздействует на личность и ее потребности, само по себе, что не всегда приводит к возникновению общественного резонанса. Право влияет и на мировоззрение, ценностную систему личности, сопутствующих потребностей и интересов. Эти аспекты способствуют повышению интереса к вопросам научно-теоретического осмысления функций права, их классификации, к правовой идеологии и ее влиянию на общественную жизнь.

Ключевые слова: функция права, содержание правовых функций, правовое действие, динамика правовых функций, дифференциация правовых функций, реализация функций права.

Vikonsky V. V. Theoretical and legal analysis of polyfunctionality of modern Ukrainian law

The article examines approaches to the functions of law, which have continuity and characterize the specific role of it in regulating the respective spheres of social life, as well as ways of organizing the right of this life. At the same time law, itself, has an effect on a person and his needs which does not always lead to the emergence of public resonance. Law also influences the outlook, the value system of the individual, the scope of their needs and interests. The study analyzes the increasing interest in the issues of law functions, their classification, legal ideology and its influence on social life.

Key words: function of law, content of legal functions, legal action, dynamics of legal functions, differentiation of legal functions, realization of functions of law.

Надійшла до редакції 28 травня 2018 р.

